

Cultuurhistorische waarde(ring) in de ruimtelijke ordening

De integratie van de ruimtelijke ordening en de monumentenzorg is op papier een feit. De Vierde Nota bijvoorbeeld draait min of meer om het begrip ruimtelijke kwaliteit. In de praktijk valt de integratie echter tegen. Er wordt onvoldoende rekening gehouden met cultuurelementen. Hoe zou het moeten en waarom gebeurt dat niet?

ANNELIES VAN DER LOO*

De moderne monumentenzorg richt zich naast de traditionele, objectmatige bescherming ook op de bescherming van grotere cultuurhistorische complexen en structuren. In de Vierde Nota over de Ruimtelijke Ordening van 1988 wordt gemeenten ondermeer gevraagd in structuur- en bestemmingsplannen de kenmerkende karakteristieken en kwaliteiten vast te leggen. Het bestemmingsplan is instrument bij uitstek om monumentenzorg en ruimtelijke ordening geïntegreerd te effectueren in beleid. In de praktijk blijken het echter nog redelijk op zichzelf staande beleidsterreinen te zijn.

BELEVINGSWAARDE

Ruimtelijke kwaliteit is sinds de Vierde Nota voor de Ruimtelijke Ordening van 1988 een veel besproken begrip. De ruimtelijke kwaliteit van een gebied wordt volgens de nota bepaald door de gebruikswaarde, de belevingswaarde en de toekomstwaarde. Cultuurhistorische waarden zijn met name van invloed op de belevings- en toekomstwaarden van een gebied. De belevingswaarde verwijst naar aspecten als oorspronkelijkheid, vaktechnisch kunnen, originaliteit, zeggingskracht, de relatie met de omgeving en de cultuurhistorische factor. De belevingswaarde heeft dus een historische dimensie. De waarde van architectuur als cultuurogoed wordt ook wel gekenschetst met de uitspraak dat een gebouw een verhaal moet vertellen of een mening vertolken. Het architectonisch ontwerp kan nieuwe maatschappelijke stromingen symboliseren of een discussie aan-

gaan met traditionele oplossingen, met het eigen oeuvre van de ontwerper of met bepaalde stijlvormen. Voor de stadsbeleving en het tegengaan van eentonigheid is het van belang dat de gevarieerdheid zowel historisch-ruimte-

houden en met aangepaste middelen het bestaande beeld te laten voortbestaan. Soms wordt zelfs gepoogd het beeld uit een vroegere periode terug te halen. Afsluiting van toekomstige ontwikkelingen is misschien niet zozeer

Nieuwbouw inpassen in de bestaande structuur is niet altijd even makkelijk (Amsterdam).

Foto: Martijn Gallenkamp

lijk als symbolisch-ruimtelijk tot uitdrukking komt. Om een zekere continuïteit in het beeld van de omgeving te krijgen moeten de verschillende stijltijdperken wel in grotere samenhang op elkaar afgestemd worden.

TOEKOMSTWAARDE

In de toekomstwaarde ligt een continuïteitsfactor van verleden, heden en toekomst besloten. De historische continuïteit is een onderdeel van de tijdsfactor. Ruimtelijke plannen dienen niet alleen gericht te zijn op de toekomst, maar ook aandacht te hebben voor de continuïteit van het heden en het verleden. De aanwezigheid van historische gebouwen herinnert aan deze continuïteit. De herinneringswaarde, het kunnen aflezen van de ontwikkelingsgeschiedenis, is een ruimtelijke kwaliteitsfactor.

Historische continuïteit is een begrip dat op verschillende manieren uitgelegd kan worden. In de traditionele monumentenzorg wordt het als argument gehanteerd om het oude in stand te

doel, maar wel een typisch gevolg van deze benaderingswijze.

In de moderne monumentenzorg stelt historische continuïteit beslissingen tot behoud (en wijze van behoud) in een breder kader. Naast het rekening houden met de karakteristiek is ook de potentie (toekomstwaarde) en de functionaliteit (gebruikswaarde) van een gebied of gebouw van belang. Hierbij moet naar een ontwikkeling gestreefd worden waarbij behoud zich oriënteert op het nieuwe en het hedendaagse ontwerp zich laat inspireren door het verleden. De geschiedenis van een gebouw of omgeving heeft diepere wortels dan men aan de verschijningsvorm kan aflezen. Als daarmee rekening wordt gehouden, hoeven wij niet alleen te streven naar handhaving van het beeld, maar kan ook gezocht worden naar een structurele en meer impliciete samenhang tussen verleden en toekomst, met uitdrukkingsmiddelen in het heden. Het gebouw of de omgeving kan zo ook in functionele zin aan de huidige behoefte voldoen. Een functionele verandering

zal over het algemeen een beeldverandering met zich mee brengen.

ONBENUTTE KANSEN

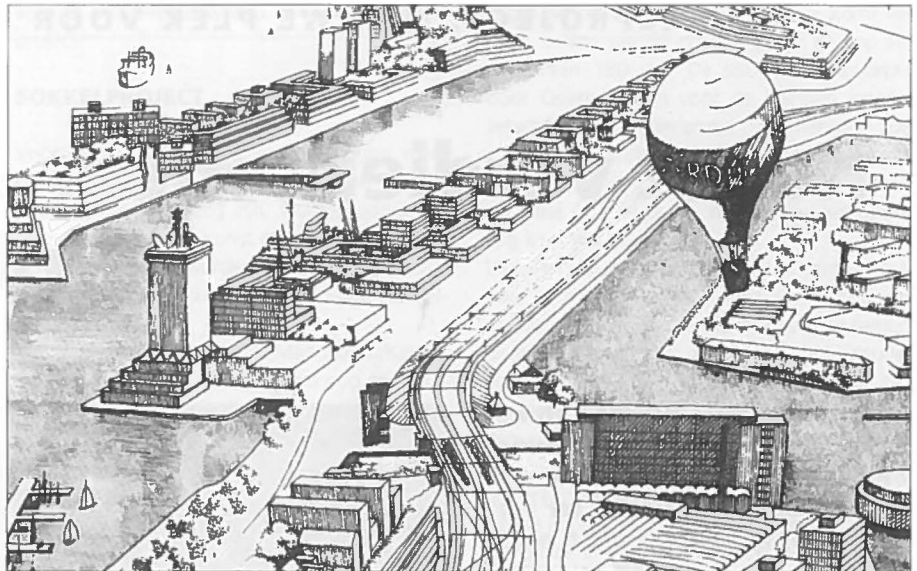
Hoewel begrippen als historische waarde, historisch-ruimtelijke waarde en historische continuïteit voortdurend ter discussie staan, wordt het belang van historische, plaatsgebonden waarden als component van ruimtelijke kwaliteit steeds meer door een ieder onderkend. Toch is het in Nederland niet erg gebruikelijk dat historische waarden op een voor het heden en de toekomst interessante wijze een plaats krijgen in ruimtelijk plannen. Een gevolg hiervan is dat de kansen om begrippen als ruimtelijke kwaliteit, identiteit en historische continuïteit meer inhoud te geven, in de planningspraktijk onvoldoende worden benut.

In historisch gegroeide situaties liggen de historische waarden niet alleen aan de oppervlakte. Er moet moeite voor gedaan worden om ze te ontdekken en het is de kunst ze in het ruimtelijk proces operationeel te maken. Daarbij is cultuurhistorische waarde een complex begrip dat zich in elke situatie weer anders manifesteert. Om het probleem te ontrafelen zullen steeds weer de vragen gesteld moeten worden: om welke waarden gaat het eigenlijk, hoe kunnen ze zichtbaar worden gemaakt en op welke wijze kunnen ze zichtbaar in het ontwerpproces worden ingevoerd?

VERVREEMDING

Ook zou de verambtelijking van het bestuur en de technocratische besluitvorming op het gebied van de ruimtelijke ordening een vervreemding van de historische processen veroorzaken. Het bewustzijn van de historische ontwikkeling, het begrip waarom zaken zijn zoals ze zijn, is afgenomen.

De wederopbouw en de economische en stedelijke groei van na de Tweede Wereldoorlog hebben aangetoond dat snelle expansie kan lei-

Nieuwbouwplannen inpassen in bestaande structuur: plan voor Oostelijk Havengebied Amsterdam uit de jaren '80.

den tot vervreemding in de bebouwde omgeving. Enerzijds ontstond een leefomgeving die niet geworteld was in de historische maatschappelijke groei. Anderzijds werden in reactie daarop monumenten 'gemaakt', die hooguit bijdroegen aan het toeristisch potentieel, maar evenmin gebaseerd waren op een streven naar historische continuïteit. Door de ruimtelijke ordening opnieuw in een historisch perspectief te plaatsen, kan inzicht worden geboden in de betekenis van de in het verleden gemaakte en in de toekomst te maken keuzes.

AUTHENTIEK

Het kernpunt van kritiek vanuit de monumentenzorg op de huidige stadsontwikkeling luidt dat wij niet in staat zouden zijn iets te ontwikkelen met respect voor historische waarden. De huidige architectonische en stedenbouwkundige tendens uit zich in een niet plaatsgebonden, algemeen uiterlijk. Economische welvaart

en allure schijnen uitgedrukt te moeten worden in spiegelglas-architectuur. Het kritisch regionalisme, een andere stroming, wil deze veralgemenisering tegengaan door de authentieke plaatselijke cultuur een grotere rol te laten spelen in het architectonisch en stedenbouwkundig ontwerp.

AFWEGING

Omgaan met historische waarden is geen eenduidige activiteit. Dit komt doordat onze gebouwde omgeving complex in elkaar zit, de historische waarden zich in velerlei gedaanten voordoen en in diverse 'tijdlagen' verscholen liggen. Bij het onderzoek naar waarden kan er niet van uitgegaan worden dat alles tegen elke prijs onveranderlijk in stand wordt gehouden. Na afweging zou kunnen blijken dat behoud van bepaalde cultuurhistorische waarden niet te combineren is met hedendaagse stedelijke ontwikkelingen.

Een bestaande (stedelijke) structuur dient een bijdrage te leveren aan de planvorming en aan te ontwikkelen kwaliteit. Op deze manier wordt inhoud gegeven aan het proces van duurzame integratie van cultuurwaarden in het leefmilieu, waardoor er een voelbare continuïteit ontstaat van verleden, heden en toekomst.

Het is van belang de getraceerde cultuurhistorische waarden creatief in het planproces te betrekken; niet door consoliderend behoud en niet door de waarden te laten overwoekeren door spiegelglas-architectuur. De belangrijkste in het gebied aanwezige kwaliteiten dienen een wezenlijk onderdeel van het plan uit te maken, hetzij door materiële handhaving van elementen (structuren, gebouwen), hetzij door bij de herinrichting in te spelen op de karakteristieken van het gebied.

*De auteur is afgestudeerd als planoloog aan de Universiteit van Amsterdam. Dit artikel is gebaseerd op haar doctoraalscriptie *Cultuurhistorische waarde(ring) in de ruimtelijke ordening*. Thans is zij tijdelijk werkzaam als assistent-researcher bij een consultancy bureau in Brussel.

Economische welvaart schijnt uitgedrukt te moeten worden in overwoekerende spiegelglas-architectuur (Rotterdam). Foto: Ronald Klip